

Александра Жежељ Коцић

СРЦЕ ТЕШКО ПОДНОСИ ДОДИР СА ХЛАДНИМ МЕТАЛОМ

(У земљи Фрање Јосифа Љубомира Кораћевића)

савремени човек
ида у свим правцима
истовремено
доле горе на бокове
иоуи руже вешрова

Тадеуш Ружевиц, „Падање”

„Неизлечив жал за земљом којом је ходао”, који протојереј Душан Кеџмановић, главни јунак романа *Лајер* (2015) Љубомира Кораћевића осећа (2015: 90), могао би, у најкраћем, да буде плашт под којим је сабрана вишезначна и слојевита визија савремености приказана у новом, другом по реду роману овог писца – *У земљи Фрање Јосифа* (2023). Поменути протојереј се сећа да је „живео и у једном свету другачијем од овог” (Исто, 87) и, у тренутку када му се „читава живот сад сручио на главу” (Исто, 89), долази до закључка да је „свет остао недирнут”, и „како могућности промена у човековом животу нема” (Исто, 88).

Премда ова два романа наизглед нису у непосредној вези, спаја их ауторова запитаност над ситуацијом човека који је умногоме изгубио своју човечност/људскост.¹ И док Кораћевићев роман о арадском логору у Првом светском рату такође укршта историјске и псеудоисторијске ликове, у новом делу сведочимо знатно ширијо позорници садашњости која се историје није одрекла и коју дубоко чува у термину „постисторија”, уколико пејзаж романа *У земљи Фрање Јосифа* тако одредимо. „Сложена, врло модерна форма” *Лајера* (Никола Маринковић) овде постаје још сложенија насловним призивом архипелага на крајњем северу света, где тренутно, колико је писцу познато, живи дванаест људи.² Упечатљиво изједначавање протетичне с паметним двогодишњим дететом које „види да је могуће да из пукотине на бетонској стази никне трава, премда већ зна, као матор човек, да цветне ливаде ту

¹ Габриел Бабуц *Лајер* назива историјском фикцијом, а роман *У земљи Фрање Јосифа* постисторијским романом у околностима данашњег света. Слично, Жарка Свирчев нови Кораћевићев роман види као занимљив искорак у пољу еко-фикције, и препознаје доба у којем је проглашен крај историје, док Владислава Гордић Петковић роман назива еколошком алегоријом која говори о отуђењу и од свог тела, и од своје духовне мисије.

² У кратком интервјуу за *НИН* од 17. јануара 2024, Кораћевић објашњава да пустиња, као место где је некад било могуће отуђити се и сагледати свет као целину, више не постоји. Место где је све беспрекорно бело и кристално јасно претворило се у апокалиптични сценарио, премда врло вероватан упркос томе што делује фантастично. Он скреће пажњу на концепт инжењеринга људских душа и тзв. нови реализам Ђорђа Јовановића, као што је то већ учинио у *Лајеру* (2015: 77).

нема, па да је, према томе, неће ни бити” (Исто, 78), крије срж пишчевог погледа на свет. На трагу поетике коју је засновао пре девет година, подједнако вештим приповедачким техникама, понајвише иронијском дистанцом необично мирног тона, Кораћевић суочава читаоца с низом актуелних тема које се тичу свакога кога притиска тескоба услед застрашујућег стања у породици, држави, нацији и планети Земљи. У том смислу, аутор сматра да бисмо роман *У земљи Фрање Јосифа* само условно могли да одредимо као еко-фикцију, јер је еколошка криза ту „тек једна од тема”. Детаљнија анализа показује да има право.³

Кораћевић држи да су његови јунаци *брэндови*, тј. одређени у смислу културолошке или националне припадности, те да сваки од њих носи извесно бремене. Заиста, аутор у роману креира читаву мрежу аутентичних или (полу)измењених имена, алудирајући на импликације подухвата, карактера и понашања стварних или преосмишљених историјских личности: Милошевић и његова супруга Јулијана (рођена Вјештица), инжењер Рајковић, професор из Тибингена, Галеацо и његов отац каменорезац, послодавац Шпер и његов отац Герхард Шпер, пуковници Трухиљо и Јан Тортон Трамп, руководилац пројекта Регина, фотограф Хермут Фрик, писац и маркетиншки стручњак Коит Петерлсен, Селестина Тутофаре, туриста Вилијам Џеферсон, оперативац Државне безбедности Гојко Вртикапа, полицајац Шастаревич, др Матијас, др Антонеску. Важније од набрајања имена, међутим, јесте то што Кораћевић своје јунаке смешта у контекст измаштаног простора, премреженог мање или више удаљеним, нама познатим, историјским тачкама, које све заједно чине богат сплет друштвених, културолошких, економских, политичких, биолошких, медицинских и еколошких детерминанти које су пресудно обојиле свет какав познајемо. Кораћевићев фикционализовани пејзаж јесте дистопијски простор, истовремено *хакслијевски* и *орвеловски*. Ипак, не ради се овде о некаквој пројекцији будућности које се прибојавамо: то је свет који нам се догађа сада, овде и данас. Тако, неслагљивима се чине консеквенце немара или суровости према свему што би требало да буде суштина човека или природе.

Сви ликови романа *У земљи Фрање Јосифа* доприносе извитоперавању идеје напретка човека на личном и колективном нивоу. Главни јунак Милошевић, везивна фигура романа и својеврсна метафора последњих трзаја у очувању вредности на којима почива човечанство, неретко је представљен као парализован, запрепашћен, пасиван, збуњен, зачуђен, лаковеран, хронично уморан или суицидалан, човек „покиданих веза са самим собом, ближњима и околином” (Кораћевић, 2023: 103). Његови непрекидни унутрашњи монолози не доводе ни до каквих разрешења, с обзиром на то да се изнова суочава са „сопственом голотињом” (Исто, 106):

Милошевић је, дабоме, у сћању, као и његов покојни отац, са њима да лежи нејоакрејно, мирно, и њећи у једну шачку. Зајагао је кајкад шако у ша нејасна сћања духа, где је зајраво ћушао помућен. (Исто, 109)

³ Уз ерудитско познавање друштвених и природних наука, Кораћевић отвара многе провокативне теме које превазилазе оквир овог рада: еко-критика, пост и транс хуманизам, теорија о крају географије/геополитике, геоекономија, конвергенција, посткатастрофизам, неомондијализам, плуриверзум, биогика.

У свету у ком владају отуђеност, лаж, принуда, страх, кукавичлук, користољубље, похлепа или пожуда, човек узалуд чезне за интимношћу, љубављу, пријатељством, лепотом, уметношћу или истином, с озбиљним последицама по сопствену индивидуалност и здравље. Савременост какву Кораћевић исписује јесте мрачна средина која захтева анестезираност медикаментима или техничким достигнућима, као што су мобилни / ТВ екрани, друштвене мреже, компјутерске игре, Гугл налози и претраживачи, интернет платформе за порнографију, видео-линкови, сајтови, дигиталне мапе – све у свему, један „празни свет вечитог чекања” (Исто, 104). Када се Милошевић нађе „у дисконту техничких уређаја” (Исто, 69), а Јулијана превлачи неколико пута у току дана, Кораћевић подсећа на тврдње неименованих руских филозофа о аутоматизацији живота на Земљи. Вероватно има на уму и наредне увиде Николаја Берђајева о власти технике и машине:

Техника врши замену орањанско-ирационалној орањановано-рационалним. Али она ствара нове ирационалне последице у социјалном живоју. [...] Машина тражи да човек прими њен облик и садржај. Човек не може постати слика и прилика машине а да не престаје да постоји. (2002: 396)

*

Постоје два лика технике: с једне стране, она доноси комфор живоју, а с друге захтева већу суровост и неустрашивост. [...] Машинско-техничка цивилизација опасна је пре свега за душу. Срце тешко подноси додир са хладним металом. Зато су процеси распадања срца карактеристични за нашу епоху. (Исто, 397)

*

Машина, коју је сам створио, може човеку даћи јорго самоуверење о његовој моћи и сили. Али та јоргост, нејриметно за самог човека, претвара се у његово унижавање. Може се заиста јојавити ново биће, али не више људско. (Исто, 400)

Кораћевићев приповедач доследно извештава о мноштву отеловљења управо овако схваћене дехуманизације и обездуховљења човека савремене цивилизације, препуштеног убрзаном току времена једног посве антихуманистичког тренутка који поништава човеков хероизам. У роману *У земљи Фране Јосифа* траје вишеструки процес непрестане модернизације која се темељи на функционалности, корупцији, случајности, застрашивању, спектаклу, нелегалним радњама неквалификованих људи, и уништењу свега „монументалног”. Негативни јунаци Љубомира Кораћевића не признају срце и несвесно, уметност и културу, шуме и сунчеву светлост. Уз то, када се руши зграда Гетеовог универзитета, многи од њих само пасивно посматрају, убеђени да социологија, психологија, педагогија и страни језици нису више важне дисциплине јер не припадају „економски одрживим архитектуралним моделима” (2023: 22–23). Стога, велелепна здања, дворци и уметничке творевине морају да страдају: „Ипак, Кула одељења за образовање у Франкфурту, каже Галеацо, збиља штрчи и треба је срушити” (Исто, 30). То је исти онај однос према традицији и култури који, рецимо, главна јунакиња Форстерове приче „Машина стаје” (“The

Machine Stops”, 1909) има према колевци цивилизације. Док лети изнад златног мора и бројних острва, она не види њихову употребну вредност: „Поновила је: 'Нема идеја овде', пре него ће сакрити Грчку иза металне завесе” (Forster 2011: 21).⁴

Важна тема Кораћевићевог романа јесте „архитектура рушења, архитектура ослобађања простора” (2023: 19). Галеацо, изнова окарактерисан као „љубазан и ироничан” (Исто, 35; 117), немилосрдно спроводи идеју да „треба исправљати све оно што природа квари” (Исто, 118). Дрво посустаје пред „леденим одсјајем гвожђушине и бетона”. Обезличена маса људи, „припитомљена за стајање у редовима” (Исто, 33), посматра преобликовање простора преко директног видео-преноса: „Нема плача, а зграда пада. Прашина лети по ваздуху, свуд. Људи су одушевљени. Њих тридесет хиљада, загрејани кобасицама, колачима, пивом и шнапсом” (Исто, 35). Уместо јарких боја некадашњих кућа, остају „Сиве боје сутона. Сенке” (Исто, 61). Право на постојање задржавају још само банке и облакодери, док људи постају авети, испражњени од сваке боје или смисла, пристали на беспоговорно извршавање заповести. То што „небо личи на црна плућа” (Исто, 23) само је мали део Кораћевићеве метонимије потпуног загађења. Светлост се, међутим, и даље повремено пробија, али све више подсећа на Бенјаминаов опис сунца Северног мора:

Десет месеци у години овде све припада мраку. Каг се сунце појави, оно овладава ствари-ма, чуја их из ноћи као да су њејово власништво и у вршовима сазива боје, плаву, црвену и жућу, на зборно место као блиставу тргу цвећова на које никакав врх не баца сенку. (2018: 104–105)

Кораћевић за епиграф свог романа бира реченицу Виктора Шкловског: „Ја не могу да живим у Берлину.” Уз сву њену вишезначност и алузију на проскрибованост немачке геополитике, чини се да у себи чува дух и тон који Милош Црњански задржава у свом доживљају берлинске „бескрајне монотоније лавиринта у асфалту”:

Колико пуша сам, из шој мравињака људској, из ших сабласних вајона (у којима влада пробна шишина, као међу лушкатама од воска), излазио и налазио сасвим нејознај крај, мада је шо још увек био Берлин, шако да сам најјосле најусшио и шо, нашавши увек слике људске иашње. (1995: 267)

Не случајно, Милошевић се на почетку романа *У земљи Фрање Јосифа* налази управо у возу, с јаким осећањем ништавила и безначајности, у свету све израженије осамљености и (само)заборава.

Важан сегмент савремености коју Кораћевић осликава чини извитоперена сексуалност, сасвим раздвојена од искрене љубави. Најпре кроз нездрав брак између Милошевића и Јулијане, а онда и кроз све друге мушко-женске односе у роману, писац указује на тужно стање комуникације међу људима. Брак је приказан као простор изгубљеног поверења, површне љубазности, недоличности, сумње у верност, узмицања од решења и разговора, прикривања ишчашених жеља, преусмерене пожуде,

⁴ Преводи извода и цитата из литературе припадају ауторки рада осим у случајевима где је у списку литературе наведен већ доступан превод.

економске рачунице, дефетизма, располућености, помирености са сивилом свакодневице и будућности, чак и прижељкивања смрти. Описан од стране лекара као неко са „великим талентом за фантазирање”, као „наглашено естетична природа”, Милошевић се повлачи пред својом женом и њеном бионичком руком, која током романа све више добија на значају, толико да бива и иронијски именована:

Дешавало се да је Милошевић и пре него је ошћао без поверења у брак, узмицао прег Јулијаном, њлашећи се да ња не удари Микеланђелом, да ња не оѡаучи ѡом ѡиѡијанијумском, сивом и црном руком којом би, ѡо несрећи, моѡла и око да му избје. (2023: 100)

Телесни инвалидитет није препрека за уврнуте сексуалне експерименте ван брака, али јесте симбол моћи технике и медицине над срцем. Ништа није случајно у Кораћевићевом роману па ни то што је Јулијану ударио воз у покрету када је имала петнаест година – можда баш неки од возова из *Књије о Немачкој!* – када јој је „ампутирана подлактица леве руке и на њено место јој уграђена, одмах, протетичка рука са микроелектричком контролом” (Исто, 38). Огромни напредак у науци омогућава протезе с којима пацијенти могу осетити бол и додир, и уживати у својим незаситим сексуалним поривима. Међутим, негде у трци за све већим техничким достигнућима, настали су хендикепи друге врсте. Сладострашће, перверзија и фетишизација доводе Кораћевићеве јунаке до трајног губитка љубави или тзв. здраве сексуалности и, коначно, не само дословне, бездетности:

Њих двоје никада нису добили деѡе, ниѡи је она заѡруднела. Никад нису били ни најмање заинѡересовани да се са ѡом чињеницом суоче као са ѡроблемом. Милошевић не зна да ли је Јулијана размиѡљала о ванѡелесној оѡлодњи, ниѡи ју је икада ѡиѡао. Размиѡљао је, међуѡим, о ѡме како би се огнѡио према деѡеѡу које би она моѡла да роди, чак и без њеѡвој учешћа. (Исто, 57)

Сексуална жеља усмерена на „погрешне” људе и одсуство преиспитивања туђих и сопствених осећања, заједно с рапидним развојем биомедицине, умногоне евоцира став Емила М. Сиорана да човек који је потрошио своје апетите више не жели да се размножава већ се гнуша могућности да настави да постоји кроз неко друго биће. Такав човек је чудовиште, а чудовишта се не размножавају (в. Сиоран, 2018: 131–133). Такође, Јулијанина опседнутост порнографијом огледа се у склоностима других јунакиња у роману (Селестина, Регина), које су подједнако негативно приказане, углавном као вољни сексуални објекти, или пак субјекти који своје тело користе зарад економске или друге користи. Типично *викѡоријанских* женских одлика јунакиња у роману *У земљи Фрање Јосифа* нема, готово као да никада нису ни постојале. Тако, савременост се испоставља простором извитоперене женске еманципације и афектације, али и мушке пасивности с једне, и роботског/дивљачког реаговања на телесност женских фигура с друге стране. Уосталом, јасно је зашто се јунак Шпер одушевљава чињеницом да се „неки од љускара размножавају партеногенетски, а неки сполно” (2023: 108).

Пријатељстава и љубави у Кораћевићевом роману нема, барем не непатворених. Себе ћемо, чини се, пронаћи увек, па и у Земљи Фрање Јосифа. Док нуклеарни

ледоломац *Победа* пристиже у најсевернији град Русије „небо је љубичасто” (Исто, 142), као што је било „тамно, гранитно” у подједнако упечатљивој завршној сцени *Лајера* (2015: 90). Север се, као што каже јунак Вилијам Џеферсон, „не сме доживети као интимни простор” (2023: 141), док хладни ветрови заиста „непријатно делују на људе” (Исто, 17; 131).

Замишљена Земља Фрање Јосифа није ни кристално бела, ни чиста као бескрај. Зашто бисмо се уопште предавали таквом фантазмагоричном фантазирању кад ван *Њенисовске* слике „коже времена” ничег нема? Чини се да је управо то „нова дијагноза” коју Љубомир Кораћевић жели да успостави приповедачком поетиком свог вишеструко успелог романа.

ИЗВОРИ:

- Берђајев, Н. (2002). *Човек и машина: изабрани есеји и чланци*. (Група аутора, прев.). Београд: БРИМО.
- Кораћевић, Љ. (2015). *Лајер: гујаџриба*. Вршац: КОВ.
- Кораћевић, Љ. (2023). *У земљи Фрање Јосифа*. Вршац: КОВ.
- Црњански, М. (1995). *Пушпойиси I (Писма из Париза – Љубав у Тоскани – Наша небеса – Књиџа о Немачкој – У земљи шореагора и сунца)*. Београд: Задужбина Милоша Црњанског; Edition L'Age d'Homme; Београдски издавачко-графички завод; Српска књижевна задруга.
- Benjamin, V. (2018). *Urbani predeli: fantazmagorije i istorije*. (J. Aćin, prev.). Novi Sad: Kulturni centar Novog Sada.
- Cioran, E. M. (2018). *A Short History of Decay*. (R. Howard, trans.). London: Penguin Books.
- Forster, E. M. (2011). *The Machine Stops*. New York: Penguin Books.
- Genis, A. (2021). *Koža vremena: knjiga promena*. (M. Panaotović, prev.). Beograd: Geopoetika.
- Ružević, T. (2013). *Izabrane pesme*. (P. Vujičić i B. Rajčić, prev.). Beograd: Treći trg – Čigoja štampa.